
РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.59

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.85>

ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ОБ'ЄКТИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ: РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД (1917 Р. – 1991 Р.)

Валуєв А.О.,*начальник Відділу архітектури, інвентаризації нерухомого майна та юридичного забезпечення**ТОВ «Підприємство Агрофон»,**аспірант Державного податкового університету (Україна)*

ORCID: 0000-0002-9561-4675

Валуєв А.О. Генезис розвитку відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини: радянський період (1917 р. – 1991 р.).

Статтю присвячено дослідженню радянського періоду розвитку відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини. Визначено основні правові акти притаманні цьому періоду.

Дослідивши особливості радянського періоду встановлено, що за час існування радянської держави регламентація відповідальності за посягання на культурні цінності, культурну та археологічну спадщину зазнала істотних змін, унаслідок чого цей період може бути поділений на два етапи.

Перший етап характеризується тим, що культурні цінності перестають бути предметом спеціальної охорони, виступаючи предметом злочину, вони підлягають охороні кримінальним законом у загальному порядку, якщо підпадають під їх дію. На законодавчому полі домінують суперечливі, ідеологічно вивірені правові акти. Так, КК УСРР 1922 року характеризувався слабкою правовою охороною культурних цінностей. Крім того, пробілом кримінального законодавства УСРР була відсутність закріплення інших видів посягань на культурні цінності, а саме: розкрадання, знищення або пошкодження тощо. У наступному КК УСРР 1927 року містилася лише одна норма, що охороняла пам'ятники історії і культури від злочинних посягань. Встановлювалася відповідальність за приховування колекцій і пам'ятників старовини і мистецтва, що підлягають реєстрації, обліку або передачі в державні сховища.

На другому етапі (із середини 40-х р. ХХ ст.) відбувається поступове усвідомлення дер-

жавою і суспільством суспільної небезпеки посягань на культурні цінності. Оновлюється законодавство, запроваджується і поступово посилюється відповідальність за знищення або пошкодження пам'яток історії та культури. КК УСРР 1960 року з одного боку, скасував такий склад злочину, як утаєння колекцій і пам'яток старовини та мистецтва і архівних матеріалів, що підлягають реєстрації, облікові або передачі до державних сховищ, з іншого – ввів відповідальність за знищення або пошкодження пам'яток культури. В 1983 році розширюється коло предметів, на яке могло бути здійснено посягання в межах ст. 207 КК УСРР. В 1991 році приймається Закон СРСР «Про кримінальну та адміністративну відповідальність за порушення законодавства про охорону і використання пам'яток історії та культури», який встановлював кримінальну відповідальність за такі злочинні діяння: умисне знищення, руйнування або псування пам'яток історії та культури (абз. 1 ст. 1); умисне знищення, руйнування або псування пам'яток історії та культури, вчинені повторно або такі, що спричинили тяжкі наслідки (абз. 2 ст. 1); наруга над пам'яткою історії та культури, вчинене з винятковим цинізмом (ст. 3); наруга над пам'яткою історії та культури без ознак, передбачених статтею 3 (ст. 5). Зазначені вище положення мали бути включені до кримінальних та адміністративних кодексів союзних республік. Однак відповідні зміни до КК УСРР внесені законодавцем не були.

Ключові слова: УСРР, культурні цінності, культурна спадщина, археологічна спадщина, кримінально-правовий захист.

Valuiev A.O. Genesis of the development of liability for encroachment on archaeological heritage sites: the Soviet period (1917–1991).

The article is devoted to the study of the Soviet period of development of liability for encroachment on archaeological heritage sites. The main legal acts inherent in this period are identified.

Having studied the peculiarities of the Soviet period, the author establishes that during the existence of the Soviet State the regulation of liability for trespass to cultural property, cultural and archaeological heritage has undergone significant changes, and as a result, this period can be divided into two stages.

The first stage is characterized by the fact that cultural property ceases to be the subject of special protection, being the subject of a crime, it is subject to protection by criminal law in the general order, if it falls under their scope. The legislative field is dominated by contradictory, ideologically aligned legal acts. Thus, the Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1922 was characterized by weak legal protection of cultural property. In addition, the lack of regulation of other types of encroachments on cultural property, such as theft, destruction or damage, etc. was a gap in the criminal legislation of the Ukrainian SSR. The subsequent Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1927 contained only one provision protecting historical and cultural monuments from criminal attacks. It established liability for concealing collections and monuments of antiquity and art subject to registration, accounting, or transfer to state storage facilities.

At the second stage (from the mid-1940s), the state and society gradually realized the public danger of encroachments on cultural property. Legislation was updated, and responsibility for the destruction or damage of historical and cultural monuments was introduced and gradually increased. The Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1960, on the one hand, abolished such a crime as concealment of collections and monuments of antiquity and art and archival materials subject to registration, accounting or transfer to state repositories, and on the other hand, introduced liability for the destruction or damage of cultural monuments. In 1983, the range of objects that could be encroached upon under Article 207 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR was expanded. In 1991, the Law of the USSR «On Criminal and Administrative Liability for Violation of Legislation on the Protection and Use of Historical and Cultural Monuments» was adopted, which established criminal liability for the following criminal acts: intentional destruction, destruction or damage to historical and cultural monuments (para. 1, Art. 1; intentional destruction, destruction or damage to historical and cultural monuments committed

repeatedly or causing grave consequences (para. 2, Art. 1); desecration of a historical and cultural monument committed with exceptional cynicism (Art. 3); desecration of a historical and cultural monument without the signs provided for in Article 3 (Art. 5). The above provisions were to be incorporated into the criminal and administrative codes of the union republics. However, the legislator did not introduce the relevant amendments to the Criminal Code of the Ukrainian SSR.

Key words: Ukrainian SSR, cultural property, cultural heritage, archaeological heritage, criminal legal protection.

Постановка проблеми. Захист об'єктів археологічної спадщини в межах кримінального права є ключовим аспектом їхнього збереження для сьогоденних і наступних поколінь українців. Аналізуючи це питання з точки зору порівняльного права, можна виявити головні тенденції та засадничі принципи кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти археологічної спадщини в національному законодавстві. Цікавим є той факт, що у вітчизняній кримінально-правовій теорії існує розмаїття думок щодо започаткування такого регулювання на українських теренах. Деякі дослідники стверджують, що перші злочини, які посягають на культурні цінності, були відомі ще в період давньоруського кримінального права, інші вважають, що захист культурної спадщини розпочався з законодавства часів Петра I, в той час як треті виділяють законодавче використання терміна «археологічна спадщина» як відправну точку розвитку відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини. Кожна з цих позицій має свої підстави на існування. Їх різноманіття, на нашу думку, пов'язане з особливостями розвитку уявлень про ці об'єкти, їхнє значення та роль у житті суспільства і держави. Ми вважаємо, що розвиток відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини можна простежити на прикладі захисту предметів, що мають культурну цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми кримінально-правової охорони культурних цінностей, культурної та археологічної спадщини досліджувались вітчизняними фахівцями, такими як В.І. Акуленко, Р.В. Асейкін, В.В. Базелюк, С.О. Бочарников, К.І. Бусол, В.Ю. Докучаєва, Т.Г. Каткова, В.В. Кузнецов, Н.І. Кудерська, Є.І. Кузьменко, Т.В. Курило, В.А. Ломако, П.С. Матишевський, О.І. Мельничук, М.О. Міщенко, В.О. Навроцький, Б.М. Одайник, І.Г. Поплавський, І.В. Пивовар, О.В. Усенко, М.І. Хавронюк та ін., але в сучасних умовах побудови правової держави ця проблематика набуває особливого значення, тому її наукова розробка не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є розкриття особливостей формування інституту відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини в 1917-1991 рр.

Виклад основного матеріалу. Наш аналіз варто розпочати з нагадування, що впродовж багатьох століть археологічна спадщина не виокремлювалась із загальної культурної спадщини, яка охоронялась ще за часів Київської Русі. Однак, навіть в цей історичний період самостійна кримінальна відповідальність за руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини була відсутня. Її виникнення пов'язане з визнанням цінності предметів, що мають релігійне значення, а також із початком формування кримінально-правової охорони таких предметів, особливо в контексті їхнього захисту від крадіжок і псування. Цей захист був невід'ємною частиною еволюції кримінального права, особливо щодо цінностей, які надалі стали володіти історичною значущістю, шануватись і перетворилися на культурну спадщину українського народу. Згодом сфера кримінально-правової охорони розширилася, включивши в себе «об'єкти археологічної спадщини», в якості окремої категорії. Це розширення було викликано зростаючим усвідомленням унікальності та незамінності об'єктів археологічної спадщини, їхньої важливості для розуміння української історії та культури.

Початок радянського періоду розвитку законодавства та правової думки щодо відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини ознаменувався небажанням держави брати під захист історичні та культурні цінності минулих епох. Ідеологічні суперечності між Радянською державою та Російською Імперією були нездоланими і в першій половині ХХ ст. сприяли повсюдному руйнуванню всіляких пам'яток культури.

Перед тим, як продовжити наше дослідження, акцентуємо увагу на тому, що згідно з Резолюцією Всеукраїнського з'їзду Рад «Про організацію радянської влади в Україні» від 12(25).12.1917 р. на територію Української республіки поширювалися всі декрети й розпорядження робітничо-селянського уряду федерації, які мають загальне для всієї федерації значення [1]. Серед безлічі правових актів, що набули свого поширення на території України, які стосуються теми нашого дослідження, необхідно виділити:

1. Декрет «Про заборону вивезення і продажу за кордон предметів мистецтва та старовини» від 19.09.1918 р. [2], який встановив заборону вивезення з усіх місць Республіки та продаж будь-ким за кордон предметів мистецтва та старовини без відповідного дозволу.

Декрет «Про реєстрацію, взяття на облік і охорону пам'яток, що перебувають у володінні приватних осіб, товариств та установ» від 05.10.1918 р. [3]. Цей акт встановив порядок обліку монументальних пам'яток, збірок предметів мистецтва та старовини, а також окремих предметів, які мають велике наукове, історичне або художнє значення, що перебувають у володінні товариств, установ і приватних осіб. За невиконання встановлених приписів декрети передбачали настання кримінальної відповідальності «за всією суворістю революційних законів, аж до конфіскації всього майна і позбавлення волі»;

2. Декрет «Про облік і реєстрацію предметів мистецтва та старовини» від 08.03.1923 р. [4], норми якого доповнювали положення Декрету від 05.10.1918 р. Згідно з цим актом: зібрання та окремі пам'ятки мистецтва, старовини та народного побуту, що мають музейне значення, залишені після перереєстрації на облік музейного відділу, перебувають під контролем держави (ст. 3); предмети мистецтва, старовини та народного побуту, які перебувають у музеях і сховищах, як ті, що ввійшли до музейного фонду та охоронювані державними коштами, визнаються державним надбанням (ст. 4);

3. Декрет «Про облік і охорону пам'яток мистецтва, старовини та природи» від 07.01.1924 р. [5], який постановив губернським і обласним виконавчим комітетам вжити енергійних та дієвих заходів щодо обліку і охорони пам'яток мистецтва, старовини та природи. Згідно з Декретом: мають бути встановлені достатні заходи для охорони археологічних пам'яток (курганів, городищ, стоянок тощо) для того, щоб не здійснювались жодні дії, які б руйнували цілісність зазначених пам'яток, а розкопки таких здійснювались винятково на підставі відкритих аркушів, які видаються Відділом зі справ музеїв Головного Управління наукових установ Академічного Центру Народного Комісаріату Освіти (ст. 2); усі знахідки, скарби та окремі предмети археологічного значення, які випадково виявляють під час земельних робіт або на поверхні землі під час осипів, розмивання та ін., мають обов'язково здаватись в найближчі державні музеї (ст. 3). Декрет вказував конкретні статті, за якими потрібно було притягати до відповідальності порушників його положень і положень вищевказаних актів (ст. 8). На території УСРР¹ порушники підлягали притягненню до кримінальної відповідальності за ст.ст. 102, 107 КК УСРР 1922 року. Згідно ст. 102 КК УСРР відповідальності підлягали винні особи за

¹ З 10 березня 1919 року по 30 січня 1937 року республіка мала назву – «Українська Соціалістична Радянська Республіка». Згідно з Конституцією 1937 року, порядок слів у назві республіки було змінено на «Українська Радянська Соціалістична Республіка».

приховування колекцій і пам'яток старовини й мистецтва, які підлягають реєстрації, обліку або передачі в державні сховища. Посадові особи несли відповідальність за бездіяльність влади, тобто невиконання посадовцем дій, які він за обов'язком своєї служби мав виконати (ст. 107 КК УСРР). Крім того ч. 2 ст. 97 КК УСРР 1922 року встановлювала відповідальність за кваліфіковану контрабанду – незаконне вивезення або ввезення історичної і культурної спадщини [6]. Загалом до початку 20-х років ХХ ст. позиція законодавця в питаннях забезпечення безпосередньо збереження об'єктів культурної спадщини була досить вузькою. Так, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року передбачав відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк не нижче шести місяців лише за наругу над пам'ятником революції (ст. 87). Варто зазначити, що КК УСРР 1922 року, як і більшість правових актів цього історичного періоду, мав яскраво виражений класовий характер.

Першим правовим актом у сфері охорони культурної спадщини прийнятим державними органами УСРР стало «Положення про пам'ятки культури і природи» від 16.06.1926 р. [7], яким регулювався порядок реєстрації та обліку об'єктів природи, визначалися типи пам'яток і т.п. Водночас, незважаючи на ухвалені Положення, Кримінальний кодекс УСРР 1927 року, як і його попередник, не передбачав відповідальності за пошкодження або знищення культурних цінностей і пам'яток старовини. Законодавець, як і раніше, передбачав відповідальність суто за утаєння колекцій і пам'яток старовини та мистецтва і архівних матеріалів, що підлягають реєстрації, облікові або передачі до державних сховищ, у вигляді виправно-трудова робіт на строк до трьох місяців або штрафу до трьохсот карбованців з конфіскацією утаєного майна (ст. 204) [8]. Положення кодексу свідчать про те, що питання про необхідність збереження культурних цінностей втратило свою актуальність у цей період розвитку радянського суспільства, на передній план вийшло питання національного будівництва в Радянській Україні та СРСР загалом. За винятком ст. 204 КК УСРР культурні цінності перестали бути предметом спеціальної охорони, виступаючи предметом злочину, вони підлягали охороні кримінальним законом на загальних підставах. Сюди можна віднести: зруйнування або пошкодження з контрреволюційною метою через вибух, підпал або іншими способами ... інших споруд або державного чи громадського майна (ст. 54-9 УСРР), вмісне знищення або пошкодження майна, належного державним, громадським і кооперативним організаціям чи підприємствам (ст. 75 УСРР) [8], а також такі склади злочинів, як розкрадання, контрабанда, вимагання тощо. Поза увагою законодавця за-

лишилось те, що неналежне поводження з предметами старовини, старожитностями тощо вирізняється підвищеною суспільною небезпекою. До цієї проблеми законодавець повернувся після Другої Світової Війни, яка сприяла знищенню багатьох об'єктів, як культурної, так і археологічної спадщини України.

Аж до ухвалення Кримінального кодексу Української РСР від 28.12.1960 р. якихось суттєвих змін у справі кримінально-правової охорони пам'яток культури не відбувалося. Варто згадати Постанову Ради Міністрів СРСР «Про заходи поліпшення охорони пам'яток культури» від 14.10.1948 р. № 3898, яка затвердила «Положення про охорону пам'яток культури» [9]. У цьому правовому акті до пам'яток культури було віднесено пам'ятки археології: городища і селища, залишки окремих архітектурних споруд, насипні кургани, місця стародавніх стоянок, земляні вали, рови, сліди зрошувальних каналів і доріг, стародавні могильники, надмогильні споруди, місця знаходження кісток скам'янілих тварин, а також виявлені предмети, що свідчать про життя минулих епох. З цього часу згадуючи в правових актах пам'ятки культури, законодавець відносив до них і пам'ятки археології.

КК УРСР 1960 року з одного боку, скасував такий склад злочину, як утаєння колекцій і пам'яток старовини та мистецтва і архівних матеріалів, що підлягають реєстрації, облікові або передачі до державних сховищ, з іншого – ввів відповідальність за знищення або пошкодження пам'яток культури. Ст. 207 КК УРСР передбачала кримінальну відповідальність за умисне знищення, зруйнування чи зіпсування пам'яток культури, взятих під охорону держави, або територій та об'єктів природно-заповідного фонду [10]. В коментарях до цієї статті зазначалося, що охорона пам'яток культури та природних багатств є важливим завданням нашої держави і всієї радянської громадськості. З огляду на особливу цінність пам'яток культури в природних об'єктів, взятих під охорону держави, коментована стаття встановлює кримінальну відповідальність за умисне їх знищення, руйнування і псування [11, с. 543]. За це діяння передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, виправних робіт на строк до одного року або штрафу.

На кінець 80-х років ХХ ст. проблеми, пов'язані з посяганням на культурні цінності, загострились. У населення значно розширилися контакти із «західним світом», поступово формувалось уявлення про те, що поїздка за кордон є приватною справою особи. Що стосується держави, то спроби управляти туристичними потоками за допомогою дозвільно-заборонних практик поступово зійшли нанівець. Усе це сприяло «розквіту» антикварної злочинності. Водночас

активно розвивався нелегальний ринок, основною діяльністю якого став перепродаж предметів мистецтва і старовини, часто з метою їх вивезення за кордон. В 1983 році Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» № 4571-Х коло предметів, на яке могло бути здійснено посягання в межах ст. 207 КК УРСР було розширене. Заголовок і текст ст. 207 після слова «пам'яток» було доповнено словами «історії і». Указом № 4571-Х також було збільшено строк виправних робіт за знищення і зруйнування пам'яток історії і культури з одного року до двох. Збільшення покарання за вчинення вказаного злочину свідчить про поступове усвідомлення державою суспільної небезпеки посягань на культурні цінності. Проте нормативно-правова база, що регулювала охорону культурних цінностей загалом, у цей період часу залишалась розмитою, що негативно позначалось на боротьбі з антикварною злочинністю.

Посилення кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини вимагало єдності такої охорони на всій території СРСР, унаслідок чого було видано Указ Президента СРСР «Про припинення наруги над пам'ятками, пов'язаними з історією держави та її символами» від 13.10.1990 р. № УП-870 [12]. Указ вимагав посилити кримінальну, адміністративну та іншу відповідальність за порушення законодавства про охорону пам'яток історії держави, а також державних символів і рекомендував Верховній Раді СРСР і вищим органам державної влади республік внести необхідні зміни та доповнення до відповідних законодавчих актів. Указ сприяв розробленню та ухваленню Закону СРСР «Про кримінальну та адміністративну відповідальність за порушення законодавства про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 02.07.1991 р. № 2284-І, який встановлював кримінальну відповідальність за такі злочинні діяння: умисне знищення, руйнування або псування пам'яток історії та культури (абз. 1 ст. 1); умисне знищення, руйнування або псування пам'яток історії та культури, вчинені повторно або такі, що спричинили тяжкі наслідки (абз. 2 ст. 1); наруга над пам'яткою історії та культури, вчинене з винятковим цинізмом (ст. 3); наруга над пам'яткою історії та культури без ознак, передбачених статтею 3 (ст. 5). В абзаці 1 ст. 1 цього правового акта визначалося, що умисне знищення, руйнування або псування пам'ятки історії та культури карається штрафом до п'яти тисяч рублів, або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років. Якщо цей злочин вчиняється повторно або спричинив тяжкі наслідки, то винному загрожує до восьми років позбавлення волі. Слід звернути увагу, що Законом №

2284-І, поряд з умисним знищенням або пошкодженням пам'яток історії та культури, законодавець уперше встановив відповідальність за необережне руйнування або знищення пам'яток історії та культури, що спричинили тяжкі наслідки (ст. 2). Зазначені вище положення мали бути включені до кримінальних та адміністративних кодексів союзних республік. Однак відповідні зміни до КК УРСР внесені законодавцем не були.

Всупереч докладеним державою зусиллям, загальна атмосфера в соціально-політичному контексті не сприяла гармонізації та зміцненню суспільних зв'язків. У цей час Радянський Союз зазнавав серйозних економічних, політичних та соціальних труднощів і балансував на краю свого існування, що в підсумку призвело до його розпаду в 1991 році. В таких непростих умовах відбулося збільшення кількості злочинів, спрямованих проти об'єктів культурної спадщини, зокрема археологічної. В очах населення, чие фінансове становище після розпаду СРСР стрімко погіршувалося, культурні цінності, все більше втрачали свою колишню значущість і набували суто меркантильного забарвлення.

Після здобуття Україною незалежності розпочався період комплексної трансформації законодавчої системи. Проводилися роботи з всебічного оновлення законодавчої бази, з урахуванням нових реалій, в яких опинилася країна. Протягом усіх 90-х років ХХ ст., велась інтенсивна розробка галузевого законодавства, результатом якої стали ухвалені на початку 2000-х років галузеві кодекси. Щодо Закону № 2284-І, то вітчизняний законодавець вирішив, що зазначений акт суперечить чинній на той час редакції ст. 207 Кримінального кодексу України, яка встановлювала кримінальну відповідальність за знищення і зруйнування пам'яток історії і культури. Однак його положення мали суттєвий вплив і були враховані законодавцем під час розробки Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. № 1805-ІІІ, який встановив необхідність притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини, а також за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ст. 43) [14]. Своє продовження положення Закону № 1805-ІІІ знайшли відображення в низці законопроектів Кримінального кодексу України, в тому числі проекті Кримінального кодексу України розробленого робочою групою під керівництвом В.В. Дацюка та В.Я. Тація. В цьому проекті у розділі «Злочини проти громадського порядку та моральності» було запропоновано встановити відповідальність за: умисне знищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури з по-

каранням у виді штрафу від семи до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років (ч. 1 ст. 273); ті самі дії, вчинені щодо об'єктів, які є особливою історичною або культурною цінністю з покаранням у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років (ч. 2 ст. 273) [15]. Проте в остаточній редакції проекту прийнятому в якості Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III, наведена норма зазнала несуттєвих змін. Законодавець доповнив статтю кваліфікуючою ознакою – вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища, відкоригував суму штрафу (ч. 1) в бік її збільшення та змінив нумерацію статті (на 298).

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, необхідно відзначити, що процес становлення кримінально-правового захисту культурних цінностей на українських територіях нараховує декілька відокремлених періодів, які можуть бути розмежовані залежно від соціально-економічних умов та особливостей існуючого на той час державного ладу. Аналіз правових актів дає змогу дійти висновку про те, що законодавство, яке передбачає відповідальність за посягання на культурні цінності, культурну та археологічні спадщину, має давню історію, і пройшло у своєму розвитку чотири періоди: 1) період існування стародавньої державності на українських територіях (кінець X ст. – кінець XV ст.); 2) імперський період (XVI ст. – 1917 р.); 3) радянський період (1917 р. – 1991 р.); 4) новітній період (з 1991 р.).

Дослідивши особливості третього періоду ми встановили, що за час існування радянської держави регламентація відповідальності за посягання на культурні цінності, культурну та археологічну спадщину зазнала істотних змін, унаслідок чого цей період може бути поділений на два етапи. Перший етап характеризується тим, що культурні цінності перестають бути предметом спеціальної охорони, виступаючи предметом злочину, вони підлягають охороні кримінальним законом у загальному порядку, якщо підпадають під їх дію. На законодавчому полі домінують суперечливі, ідеологічно вивірені правові акти. На другому етапі (із середини 40-х р. XX ст.) відбувається поступове усвідомлення державою і суспільством суспільної небезпеки посягань на культурні цінності. Оновлюється законодавство, запроваджується і поступово посилюється відповідальність за знищення або пошкодження пам'яток історії та культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Резолюція I Всеукраїнського съезда Советов о самоопределении Украины от 12(25).12.1917 г. *Съезды Советов в доку-*

ментах. 1917-1936, т. II. М., 1960. С. 16 – 17.

2. Озапрещении вывоза за границу предметов искусства и старины: Декрет от 19.09.1918 г. URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/95696-dekret-soveta-narodnyh-komissarov-o-zapreschenii-vyvoza-zagranitsu-predmetov-iskusstva-i-stariny-19-sentyabrya-1918-g> (дата звернення: 16.01.2024).
3. О регистрации, приеме на учет и охране памятников искусства и старины, находящихся во владении частных лиц, обществ и учреждений: Декрет от 05.10.1918 г. URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/12532-5-oktyabrya-dekret-o-registratsii-priemna-uchet-i-ohrane-pamyatnikov-iskusstva-i-stariny-nahodyaschihsya-vo-vladii-chastnyh-lits-obschestv-i-uchrezhdeniy> (дата звернення: 16.01.2024).
4. Об учете и регистрации предметов искусства и старины: Декрет от 08.03.1923 г. URL: https://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1558.htm (дата звернення: 16.01.2024).
5. Памятники древнерусского канонического права: Ч. 1 (Памятники XI-XV в.) / ред. А.С. Павлов. 2-е изд. СПб.: [Тип. М.А. Александрова], 1908. 1472 с.
6. Кримінальний кодекс УСРР 1922. *Велика українська юридична енциклопедія*. У 20 т. Т. 17: Кримінальне право. Х.: Право, 2017. 1064 с.
7. Положення про пам'ятники культури і природи, затверджене Постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 16.06.1926 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*, 1926. № 32-33. Ст. 259.
8. Кримінальний кодекс УСРР 1927. *Юридична енциклопедія*. У 6 т. Т. 3: К-М. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. 792 с.
9. О мерах улучшения охраны памятников культуры: Постановление Совета Министров СССР от 14.10.1948 г. № 3898. URL: https://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4718.htm (дата звернення: 16.01.2024).
10. Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 р. *Відомості Верховної Ради*, 1961. № 2. Ст. 14.
11. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / отв. ред. В. И. Зайчук, С. С. Яценко. Киев: Политиздат Украины, 1978. 684 с.
12. О пресечении надругательства над памятниками, связанными с историей государства и его символами: Указ Президента

- СССР от 13.10.1990 г. № УП-870. URL: <https://www.libussr.ru/infdoc9.htm> (дата звернення: 16.01.2024).
13. Габрелян А.Ю. Адміністративна відповідальність в галузі охорони здоров'я. *Матеріали конференцій МЦНД*, 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.03.2021.law-gov.03> (дата звернення: 16.01.2024).
  14. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2000. № 39. Ст. 333.
  15. Про проект Кримінального кодексу України: Постанова Президії Верховної Ради України від 05.06.1995 р. № 339/95-ПВ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339/95-пв> (дата звернення: 16.01.2024).
  16. Габрелян А.Ю. Недоліки законопроекту № 3139. *Верховенство Права*, 2020. № 1. С. 36–43.
  17. Габрелян А.Ю. Об'єкт правопорушення передбаченого ст. 181-1 КУпАП. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 2020. № 3 (13). С. 27–33.